

Гельман Юлія Анатоліївна, головний судовий експерт лабораторії економічних досліджень Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз

ВИРІШЕННЯ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНОЮ ЕКСПЕРТИЗОЮ ПИТАНЬ СПРИЧИНЕННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ УКРАЇНІ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

FORENSIC AND ECONOMIC EXAMINATION OF DAMAGES CAUSED IN UKRAINE AS A RESULT OF THE ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION

Анотація. Пропонована стаття розкриває питання проведення судово-економічних експертиз під час визначення збитків, громадянам України та суб'єктам господарювання, у тому числі державної форми власності, спричинених збройною агресією Російської Федерації. Визначає завдання, предмет та методи судово-економічної експертизи в цьому напрямі досліджень. Регламентує структуру висновку судового експерта та його дії під час проведення досліджень збитків (шкоди), завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської федерації, згідно з нормами чинного законодавства, з урахуванням наявної методології та методик проведення судово-економічних експертиз.

Ключові слова: збитки, упущена вигода, зруйноване майно, пошкоджене майно, державні підприємства, суб'єкти господарювання, відшкодування збитків, висновок експерта, судові експертизи, збройна агресія Російської Федерації.

Abstract. This article discloses the issue of conducting forensic and economic examinations during the determination of damages caused by the armed aggression of the Russian Federation to citizens of Ukraine and business entities, including state-owned entities. Defines the task, subject and methods of forensic economic examination in this direction of research. Regulates the structure of the forensic expert's opinion and actions of the forensic expert during the investigation of losses (damages) caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation, in accordance with the norms of the current legislation, taking into account the existing methodology and methods of conducting forensic economic examinations.

Key words: damages, lost profits, destroyed property, damaged property, state enterprises, business entities, compensation for damages, expert opinion, forensic examinations, armed aggression of the Russian Federation.

Вступ. Унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, економічний та інвестиційний клімат країни значно погіршився. Спостерігається зниження показників за усіма галузями економіки, рентабельність виробництва знизилася до вкрай несприятливого рівня, що, зі свого боку, призвело до падіння валового внутрішнього продукту країни, скорочення споживчого попиту та позиції загалом. Такий стан справ спричинили реальні збитки, понесені українськими підприємствами та організаціями майже за всіма галузями економіки, внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Постановка проблеми. При розгляді галузевої та структурної сегментації українських виробників спостерігається стабільна тенденція до скорочення обсягів виробництва та реалізації за кожним видом сегментів не менше ніж на 50 %. Більшість виробників залишають ринок чи скорочують діяльність до мінімально можливого рівня унаслідок отриманих збитків від збройної агресії Російської Федерації проти України, що відбувається на територіях розміщення їх виробничих потужностей чи потенційних ринках збуту.

Необхідність визначення збитків суб'єктів господарювання усіх форм власності внаслідок збройної агресії Російської Федерації зумовлена можливістю їх відшкодування, шляхом виплати країною-агресором компенсації: за рішенням органів судової влади України; та/або міжнародних судових рішень.

Формулювання цілей статті. З метою здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду в закордонних юрисдикційних органах справ та/або заяв, пов'язаних з відшкодуванням збитків, завданих внаслідок збройного конфлікту міжнародного характеру / збройної агресії інших держав на території України, Кабінетом Міністрів України 20 березня 2022 року прийнято постанову № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» (далі – Порядок). 22 липня 2022 року відповідно до Постанови КМ України № 951 були внесені зміни до вказаного Порядку. Зокрема, його доповнено Додатком, яким передбачено визначення загальних засад оцінки збитків, завданих майну та майновим правам внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

З його змісту вбачається, що висновок експерта має бути складений відповідно до вимог законодавства та містити докладний опис проведених судовим експертом досліджень, зроблені за їх результатами висновки, а також обґрунтовані відповіді на питання, поставлені перед судовим експертом, який проводить діяльність відповідно до Закону України «Про судову експертизу».

Виклад основного матеріалу. Проведення судової експертизи, пов'язаної з визначенням збитків внаслідок збройної агресії Російської Федерації, здійснюється з урахуванням особливостей методичного регулювання оцінки збитків, спричинених втратою, руйнуванням і пошкодженням майна державної, комунальної та приватної форм власності. При цьому в дослідницькій частині висновку судового експерта відображаються усі методи та способи, пов'язані із визначенням збитків, що будуть передбачені відповідними Методиками, проєкти яких, згідно з пунктом 5 Порядку, мають підготувати центральні та місцеві органи виконавчої влади.

Нині провідними спеціалістами науково-дослідних інститутів (установ) розпочата робота над проєктами зазначених методик, триває експертний аналіз методів у цьому напрямі судово-економічної експертизи.

Відповідно до принципу повного відшкодування збитків, відшкодуванню підлягають не тільки реальні збитки, але й недоотримані доходи, які могли бути одержані такими підприємствами та організаціями, якби не було знищення або руйнування їхнього майна. При визначенні розміру збитків у вигляді втрат експерт досліджує задокументовані фактичні витрати, понесені підприємством, організацією до дня нанесення збитків, внаслідок збройної агресії Російської Федерації, вимушений простій виробництва/реалізації, втрату оплачених матеріалів, сировини, виготовлених виробів; витрати на додатково задіяні паливно-мастильні ресурси; витрати у вигляді додатково сплаченої заробітної плати, втрати у вигляді сплати постачальникам за непоставлений товар (роботи, послуги) та втрати у вигляді непоставленого товару, роботи, послуги замовникам, що були наперед сплачені.

Можливими наслідками збройної агресії Російської Федерації можуть бути зменшення обсягів виробництва, реалізації продукції, невиконання робіт, порушення умов договорів. У цьому випадку втрачена вигода (недоодержані доходи) включає всі доходи, які отримало б підприємство (організація), якби не було пошкоджено майно, задіяне у фінансово-господарській діяльності, зруйнована інфраструктура забезпечення виробництва та реалізації готової продукції, у тому числі втрата кола потенційних споживачів і скорочення попиту в регіоні, територія якого є тимчасово окупованою.

Тобто, предметом судово-економічної експертизи може бути документальне обґрунтування достовірності відображення у системі бухгалтерського обліку і звітності господарських операцій щодо підтвердження наявності майна, майнових прав, у результаті знищення/руйнування якого були понесені вказані збитки, а також встановлення документальної обґрунтованості економічної складової розрахунку збитків, проведеного відповідними контролюючими (уповноваженими) органами.

При дослідженні судовими експертами під час визначення прямих втрат, упущеної вигоди, застосовуються методики проведення судових експертиз, внесені до відповідного Реєстру, методичні рекомендації та методична література. Отже, метою проведення судово-економічної експертизи з питань понесення збитків внаслідок збройної агресії Російської Федерації, може стати:

- підтвердження визначеного розміру реальних збитків (у вартісному вираженні) за результатами аналітичної і стандартизованої оцінки шкоди та збитків, завданих внаслідок збройної агресії Російської Федерації, проведеної місцевими державними адміністраціями (на період воєнного стану — військовими адміністраціями), виконавчими комітетами сільських, селищних та міських рад;
- обґрунтування визначеного розміру упущеної вигоди (не одержаних доходів), виходячи із реальних показників.

Виходячи з мети та предмета судово-економічної експертизи, за напрямками визначення збитків, експерт-економіст, в межах своєї компетенції, може визначати:

- документально підтверджені втрати фінансових активів державних підприємств, у тому числі господарських товариств у статутному капіталі яких державі належить 50 та більше відсотків акцій (часток, паїв);
- документально підтверджені втрати фінансових активів підприємств (організацій) інших форм власності (окрім державної);
- документально підтверджений розмір упущеної вигоди (неодержаного доходу) підприємств, господарських товариств, державних підприємств, нестачі товарно-матеріальних цінностей, дебіторської або кредиторської заборгованості підприємств, внаслідок знищення та пошкодження їх майна;
- документально підтверджені втрати підприємств недержавної форми власності, а також державних підприємств, від неспланих товарів, робіт і послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях і територіях, на яких велися бойові дії.

При визначенні збитків, прямих втрат, завданих внаслідок збройної агресії Російської Федерації, експертам-економістам на з'ясування можуть бути поставлені такі орієнтовні питання:

Чи підтверджується документально заборгованість (назва підприємства) за поставлені товари / виконані роботи / надані послуги, що були спожиті на тимчасово окупованій території (назва підприємства та території) на суму _____ протягом періоду з _____ до _____?

Чи підтверджуються документально втрати державного підприємства (назва) від неоплачених товарів (робіт, послуг), наданих та спожитих на тимчасово окупованій території (назва території) на суму _____ протягом періоду з _____ до _____?

Чи підтверджується документально розрахунок упущеної вигоди (назва підприємства) внаслідок збройної агресії Російської Федерації у сумі _____ станом на _____?

Наведений перелік питань не є вичерпним та може бути доповнений з урахуванням приписів вимог розділу 3 Науково-методичних рекомендацій, з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених наказом МЮ України від 08.10.98 № 53/5, виходячи із завдань та предмета судово-економічної експертизи за цим напрямом.

При цьому, вихідними даними, що можуть використовуватися експертом-економістом при визначенні прямих втрат (реальних збитків), упущеної вигоди внаслідок знищення, руйнування об'єкта дослідження, є документальні носії інформації щодо нього, зокрема:

- правова, технічна та інша документація на майно підприємства, що зазнало руйнівного впливу, в тому числі експертні висновки щодо кількості

та якості складських запасів товарно-матеріальних цінностей, експертні висновки щодо оцінки вартості активів;

- документи, які складені відповідними комісіями під час огляду та оцінки об'єкта;

- звіти (акти) про обстеження постраждалих та/або знищених об'єктів після завдання шкоди з рекомендаціями щодо подальшої експлуатації, акти щодо фіксації факту ушкоджень, часткового чи повного знищення нерухомого та рухомого майна юридичних осіб;

- фінансові звіти, реєстри бухгалтерського обліку за балансовими рахунками (оборотно-сальдові відомості, картки рахунків, зведені відомості, меморіальні ордери);

- податкові звіти та інша звітність, що містять інформацію про доходи, розрахунки з постачальниками, замовниками (договори), тощо.

Висновки. Таким чином, використання методів та прийомів судово-економічної експертизи під час визначення збитків, спричинених збройною агресією Російської Федерації, забезпечує якісний механізм встановлення розміру їх відшкодування, та є корисним для української спільноти у боротьбі з наслідками воєнних дій.

Перелік використаних джерел:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII (зі змінами та доповненнями) / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>

2. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 (у редакції від 22 липня 2022 р.) / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text>

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповненнями) / Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

4. Експертна методика «Методи, способи та прийоми, які використовуються при проведенні судово-економічних експертиз» (zareєстрована 3 березня 2010 р., реєстраційний код 11.0.08) / Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/>

5. Експертна методика з питань підтвердження розміру матеріальної шкоди (збитків) підприємств (організацій, установ) (zareєстрована 28 січня 2022 р., реєстраційний код 11.0.57) / Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/>

6. Проект спільного наказу Міністерства економіки України та Фонду державного майна України «Про затвердження методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод упровадженні господарської діяльності» / Міністерство економіки України, Фонд державного майна України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=440a1738-9a80-4fd9-9560-9de34c2bfc82>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1994). Pro sudovu ekspertyzu: Zakon Ukrainy vid 25 liutoho 1994 r. № 4038-XII (zi zminamy ta dopovnenniamy) [On forensic examination: Law of Ukraine dated February 25, 1994 № 4038-XII (with changes and additions)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 28, art. 232. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> [in Ukrainian].
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022). Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 bereznia 2022 r. № 326 (u redaktsii vid 22 lypnia 2022 r.) [On the approval of the Procedure for determining damage and losses caused to Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 20, 2022 № 326 (in the edition of July 22, 2022)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-n#Text> [in Ukrainian].
3. Ministry of Justice of Ukraine (1998). Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen: Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 8 zhovtnia 1998 r. № 53/5 (zi zminamy ta dopovnenniamy) [On the approval of the Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert studies: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated October 8, 1998 № 53/5 (with changes and additions)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> [in Ukrainian].
4. Dnipropetrovsk Research Institute of Forensic Expertise of the Ministry of Justice of Ukraine (2010). Ekspertna metodyka “Metody, sposoby ta pryomy, yaki vykorystovuiutsia pry provedenni sudovo-ekonomichnykh ekspertyz” [Expert methodology “Methods, methods and techniques used in conducting forensic economic examinations”] (registered on March 3, 2010, registration code 11.0.08). Retrieved from: <http://rmpse.minjust.gov.ua/> [in Ukrainian].
5. Kyiv Research Institute of Forensic Expertise of the Ministry of Justice of Ukraine (2022). Ekspertna metodyka z pytan pidtverdzhennia rozmiru materialnoi shkody (zbytkiv) pidpriemstv (orhanizatsii, ustanov) [Expert methodology for confirming the amount of material damage (losses) of enterprises (organizations, institutions)] (registered on January 28, 2022, registration code 11.0.57). Retrieved from: <http://rmpse.minjust.gov.ua/> [in Ukrainian].
6. Ministry of Economy of Ukraine, State Property Fund of Ukraine (n. d.). Proiekt spilnoho nakazu Ministerstva ekonomiky Ukrainy ta Fondu derzhavnoho maina Ukrainy “Pro zatverdzhennia metodyky vyznachennia shkody ta obsiahu zbytkiv, zavdanykh pidpriemstv, ustanovam ta orhanizatsiiam usikh form vlasnosti vnaslidok znyshchennia ta poshkodzhennia yikh maina u zviazku iz zbroinoiu ahresiieiu Rosiiskoi Federatsii, a takozh upushchenoi vyhody vid nemozhlyvosti chy pereshkod uprovadzhenni hospodarskoi diialnosti” [Draft joint order of the Ministry of Economy of Ukraine and the State Property Fund of Ukraine “On approval of the methodology for determining damage and the amount of damage caused to enterprises, institutions and organizations of all forms of ownership as a result of the destruction and damage to their property in connection with the armed aggression of the Russian Federation, as well as lost profits from the impossibility or obstacles to the implementation of economic activity”]. Retrieved from: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=440a1738-9a80-4fd9-9560-9de34c2bfc82> [in Ukrainian].

